

Excellentie in onderwijs. Aanbevelingen van het EUNEC seminarie in Amsterdam.

---

1 Het thema

EUNEC (European Network of Education Councils) is het netwerk van onderwijsraden in de Europese Unie.

Het seminarie van EUNEC vond plaats op 21-22 mei 2012 in Amsterdam en boog zich over het paradigma excellentie in het onderwijs. Het belangrijkste thema van het seminarie was hoe onderwijs omgaat met excellentie, met andere woorden hoe onderwijs talenten van leerlingen stimuleert, herkent en versterkt.

Twintig deelnemers, deskundigen en vertegenwoordigers van onderwijsraden, uit 10 Europese landen, kwamen bijeen in Amsterdam. De eerste dag van het seminarie was gewijd aan presentaties van deskundigen, reflectie en diepgaande discussie over het onderwerp. De tweede dag koppelde de theorie aan de praktijk: de deelnemers brachten een bezoek aan een 'excellente school', het Ignatius Gymnasium, in het centrum van Amsterdam. Ze hadden er de gelegenheid om in discussie te gaan met schoolleiders, leraren en leerlingen.

Het thema van excellentie sluit aan bij eerdere EUNEC seminars en conferenties.

Wij verwijzen naar de aanbevelingen van het seminarie in Boedapest (mei 2011) over het concept 'Bildung'. De rode draad was een breed begrip van "Bildung" als een grondrecht van alle burgers om te leren en onderwijs te genieten. Het verwijst naar alle dimensies en talenten. Door onderwijs zou iedereen een verantwoordelijke burger moeten worden. 'Bildung' is een allesomvattend concept, dat begint bij de geboorte en nooit eindigt. Jongeren (en volwassenen) moeten in staat zijn zich te integreren in de samenleving, ondersteund door een duurzame algemene vorming.

Tijdens de conferentie in Lissabon in oktober 2011 sprak EUNEC over de modernisering van beroepsonderwijs en -vorming, en de nieuwe vaardigheden die nodig zijn voor nieuwe banen. We onderzochten hoe het onderwijs de technische en praktische talenten van jongeren kan verhogen en stimuleren. De huidige economische en financiële uitdagingen benadrukken de urgentie van dit debat.

Het seminarie in Amsterdam belichtte een ander aspect van de ontwikkeling van talenten. Hoe kan onderwijs niet enkel de algemene basisvaardigheden (Bildung) en de talenten die nodig zijn voor een duurzame inzetbaarheid op de arbeidsmarkt stimuleren, maar hoe kan onderwijs ook talenten scouten, bevorderen en ontwikkelen? Hoe definiëren we innovatieve talenten die van belang zijn voor onze samenleving, in onrustige tijden van economische en politieke veranderingen? In hoeverre is excellentie verenigbaar gelijke kansen?

2 Aanbevelingen

2.1 Waarover gaat ‘excellentie’?

Excellentie in het onderwijs richt zich op de ontwikkeling en stimulering van verscheidene talenten van kinderen via onderwijs en vorming.

In de toekomst zal de samenleving wetenschappers met een open geest nodig hebben die in staat zijn om duurzame technologische innovatie vorm te geven, technici die bouwen aan de infrastructuur en machines van de toekomst, vernieuwende kunstenaars met creatieve benaderingen, filosofen die vraagtekens durven stellen bij algemeen aanvaarde benaderingen, verantwoordelijke sociale en interculturele werknemers. Bovendien moeten burgers in staat zijn de maatschappij en de cultuur kritisch en permanent in vraag te stellen, en ‘out of the box’ te denken.

Aandacht besteden aan de ontwikkeling van talenten en aan excellentie is bijgevolg veel meer dan een functionele en beperkende nadruk vestigen op cognitie en kennis. Het concept van talent is niet beperkt tot abstract en conceptueel denken, maar heeft ook te maken met creëren, opbouwen, doen, handelen. Het onderwijs moet al deze soorten talenten in gelijke mate waarderen.

Nieuwe onderwijsbenaderingen besteden niet enkel aandacht aan dit brede spectrum van talenten, maar benadrukken tevens de kwaliteit van het leerproces en het vermogen van de lerende om te presteren op een hoog niveau in onvoorspelbare omgevingen. We citeren professor Volman: "Het is niet alleen het verwerven van kennis en vaardigheden dat je excellent maakt. Het is wat je ermee doet en hoe." Het perspectief van leerresultaten (de "wat" vraag) als zodanig moet worden verrijkt door het perspectief van de kwaliteit van de leeractiviteiten en -processen. Daarom moet de lerende met zijn leerbehoeften, vaardigheden, motivatie, toewijding en leerbiografie centraal staan in elk debat over het herdenken van onderwijsprocessen. Kwaliteit van het leren begint bij de lerende en zijn capaciteiten om te leren.

2.2 Excellentie, een riskant ideaal of een veelbelovend paradigma voor innovatie?

Streven naar excellentie zou kunnen beschouwd worden als zijnde in strijd met wezenlijke kenmerken van het onderwijsbeleid van de laatste decennia, zoals het versterken van het perspectief van gelijke kansen of een ruim begrip van kwaliteit. Dit is zeker het geval als de focus alleen op de cognitieve en meetbare onderwijsprestaties ligt. Als excellentie vereenzelvigd wordt met studenten die succesvol zijn op het gebied van academische prestaties, bestaat het risico dat andere studenten zichzelf als mislukt beschouwen. Ze zullen hun interesse en motivatie verliezen.

Internationaal gestandaardiseerde tests en vergelijkende benchmarkoefeningen (zoals PISA) kunnen beleidsmakers en onderwijzers verleiden om de focus vooral te leggen op meetbare resultaten en minder zichtbare onderliggende educatieve waarden te verwaarlozen.

Onderwijsraden beschouwen zichzelf als bevoorrechte woordvoerders om een brede humanistische en holistische visie op het onderwijs op de beleidsagenda te houden. In die zin zijn onderwijsraden van groot belang om toezicht te houden op de lange termijn perspectieven

van het onderwijsbeleid. Het onderwijsbeleid moet rekening houden met het professionele oordeel van de leerkrachten en van het schoolteam. We citeren professor Carmel Borg: "De beste scholen luisteren naar de leerlingen en bevorderen aangepast onderwijs voor iedereen". Onderwijsexperts moeten een taal ontwikkelen om over dit perspectief te communiceren met de andere sectoren in de samenleving.

Als het goed uitgewerkt is, kan het concept van excellentie het debat over gelijke kansen en inclusieve onderwijssystemen verrijken; het opent immers de discussie over betere leerresultaten en een hoger niveau van leren. De belangrijkste uitdaging voor de onderwijssystemen in de huidige crisis van de Europese samenlevingen is hogere leerprestaties te combineren met een betere integratie van kwetsbare (groepen) leerlingen.

Het stimuleren van een verscheidenheid aan talenten staat centraal in een aanpak die gelijke onderwijskansen bevordert. Talenten scouten en ontwikkelen is vooral nodig voor leerlingen met een lage sociaal economische achtergrond, met bijzondere behoeften of met problematische leertrajecten. Het gebrek aan succeservaringen kan worden tegengegaan door verschillende talenten in de schijnwerpers te zetten. Ieder talent telt en is relevant voor anderen. Howard Gardner formuleerde de theorie van de 'meervoudige intelligentie'. Talenten van jongeren zijn zeer divers, ze ontwikkelen en leren in verschillende stijlen en op verschillende ritmes. Flexibele maar veeleisende leeromgevingen moeten een cultuur van middelmatigheid voorkomen.

2.2 Voorwaarden scheppen om de leer kwaliteit voor allen te verhogen

2.2.1 Vanuit het perspectief van de lerenden

Onderwijs heeft te maken met het versterken van het leerengagement en het stimuleren van leermotivatie bij alle jongeren. Het verhogen van de prestaties van alle leerlingen vereist een beter theoretisch begrip van de relatie tussen sociaal en cultureel kapitaal en de leerprestaties. De zogenaamde 'soft skills', leren leren en zelfmanagement worden kerncompetenties in elk leerproces. Er is een nauw verband met 'soft skills' zoals samenwerking, zin voor verantwoordelijkheid, doorzettingsvermogen, communicatieve vaardigheden en dialoog, creativiteit, meta-cognitie, gevoel van eigenwaarde, zelfmanagement en autonomie. Het idee van excellentie moet in de eerste plaats gekoppeld worden aan de basisvorming, de basisvaardigheden als een recht voor alle leerlingen.

Maar basisvaardigheden zijn niet voldoende. Alle kinderen hebben passies, staan te popelen om te leren in een aantal domeinen waartoe zij zich meer aangetrokken voelen. Sommige kinderen hebben een passie voor de wereld van wetenschap en techniek, anderen voor cultuur en kunst. Sommige kinderen worden uitgedaagd door abstract en theoretisch denken, andere zijn 'makers' en leren door te doen.

Om de kwaliteit van de leerprocessen te verhogen moeten we de leermotivatie en de betrokkenheid van de lerende bij het leren verbeteren. Motivatie is niet alleen een vertrekpunt en een voorwaarde, maar ook een gewenst resultaat. We verwijzen naar Monique Volman die ons herinnert aan de psychoanalytische denkwijze die de nadruk legt op de capaciteit om zich te engageren - in een relatie, op het werk, in een productie - als het belangrijkste menselijke vermogen om geluk te bereiken.

De kwaliteit van leerprocessen hangt in hoge mate af van de bereidheid te leren. Leermotivatie heeft te maken met gedrags-, emotionele en cognitieve aspecten, want het is het resultaat van een interactie tussen de lerende en zijn omgeving. Aangezien de omgeving kan worden beïnvloed

kan leermotivatie ook tot op zekere hoogte worden beïnvloed.

Het uittekenen van pedagogische omgevingen zou moeten vertrekken van de vraag waarom leerlingen willen leren. Leeromgevingen moeten motiveren, inspireren en stimuleren. Intrinsieke leermotivatie moet worden vergroot door leerprestaties meer zichtbaar te maken.

Leeromgevingen moeten leerlingen verleiden om te leren vanuit hun persoonlijke drijfveren en belangstellingsvelden, ze verder prikkelen en hun zelfvertrouwen verhogen.

We moeten flexibele en op maat gemaakte trajecten uitstippelen, en ruimte laten voor differentiatie, individualisering, het aanpassen aan en reageren op verschillende gaven en talenten.

Het creëren van motiverende leervoorwaarden vereist actie op leerlingniveau, op klasniveau en op schoolniveau.

- Starten vanuit een positieve relatie en verbondenheid tussen leerkrachten en lerenden. Lerenden hebben recht op een empathische, authentieke en actieve leraar die luistert naar hun behoeften. De leraar moeten open staan voor een positieve ondersteunde relatie, maar ook kunnen omgaan met negatieve emoties en weerstand, met ervaringen van onrecht en falen. Onderwijs is niet langer een éénrichtingsproces. Leerlingen en hun behoeften, motivaties en ervaringen moeten ernstig worden genomen. Dit impliceert een ondersteunende eerder dan een controlerende houding. Onderwijs moet rekening houden met de emotionele dimensie van leren.
- Aan de lerenden uitdagende leerervaringen aanbieden die ambitieus en haalbaar zijn. Deze aanpak is niet nieuw. In de eerste jaren van de 20e eeuw ontwikkelde Vygotski de theorie van de 'zones of proximal development' die intussen haar nut heeft bewezen.
- Het creëren van een veilig leerklimaat gebaseerd op begrip en tegelijkertijd op grenzen, waarden en een ambitieus perspectief. Dit impliceert het belonen van leerinspanningen en het valideren van leerresultaten. Onderwijssystemen ontwikkelen een pedagogie van zorg in balans met een pedagogie van excellentie. Dergelijke scholen besteden aandacht aan sociaal-emotionele competenties, engagement en (zelf) vertrouwen in de klas.
- Het gebruiken van thema's, methoden en leeractiviteiten die de interesse en de motivatie van de lerende aanwakkeren. Onderwijs moet echter niet alleen inspelen op de "natuurlijke" belangstelling van de leerling. Leeromgevingen moeten het gezichtsveld van de lerenden verruimen, ze kennis laten maken met verschillende aspecten van leren en van de wereld.
- Lerenden sterker maken via collectief en samenwerkend leren. In deze open leeromgevingen wordt educatieve technologie kritisch gebruikt en geïntegreerd in het hele concept.
- Evaluatiesystemen moeten leiden tot zelfbewustzijn van de lerenden over hun eigen motivatie en de kwaliteit van hun leerresultaten. Dit vraagt om zelf-evaluatie, reflectie en instrumenten voor monitoring.

2.2.2 Vanuit het perspectief van de leerkrachten en schoolteams

Goed werkende en competente leraren vormen een cruciale hefboom. Zonder goede leraren, kan een model van talentontwikkeling en talentstimulering nooit werken. Uitstekende leerkrachten zijn een rolmodel voor uitstekende lerenden en voor hun collega's.

Leerlingen presteren beter op school als ze zich goed voelen, als ze worden uitgedaagd en toch een gevoel van veiligheid ervaren. Deze voorwaarden zijn sterk beïnvloed door hun relatie met één of meerdere leraren. De kwaliteit van de relatie tussen de leerling en de leerkrachten (team)

is een doorslaggevende factor voor het functioneren en het leren van leerlingen. Leraren moeten zich gedragen als reflectieve praktijkbeoefenaars, zich bewust van hun eigen leerbehoeften, interesses en professionele motivatie. In hun gedrag moeten zij de waarden van excellentie en motivatie uitstralen, zich bewust van hun leerbehoeften en leerervaringen. Uitstekende leraren zijn leraren met goede interpersoonlijke vaardigheden, pedagogische competenties en een degelijke beheersing van hun vak. Ze delen passie, enthousiasme en leermotivatie met hun leerlingen. Zij handelen binnen de organisatie als verantwoordelijke teamleden en staan open voor de buitenwereld. Leraren zijn dragers van verandering en innovatie. De link tussen de klaspraktijk en praktijkonderzoek moet worden versterkt. Het schoolbezoek tijdens het seminar toonde aan hoe belangrijk het is dat leraren gemengde opdrachten krijgen, in onderwijs en in onderzoek. Leraren moeten deelnemen aan wetenschappelijk onderzoek en netwerken.

Professionalisering van de leraar moet beschouwd worden al een continuüm, te beginnen in de initiële opleiding, en voortgezet in een traject van levenslang leren voor leraren (voortgezette lerarenopleiding, leren op de werkvloer, coaching en evaluatie door collega's, ...). Docenten kunnen geen rolmodel worden voor leerlingen wanneer ze levenslang leren en innovatie niet integreren in hun dagelijks functioneren. Daarom pogen onderwijssystemen het niveau van de toelatingseisen voor het beroep te verhogen, wat positieve effecten heeft gehad in de Scandinavische landen (zoals blijkt uit PISA).

Scholen experimenteren met het inzetten van uitstekende leraren in omstandigheden waarin zij het verschil kunnen maken, waarin ze kunnen coachen en adviseren. Dit schept mogelijkheden om hun competenties en vaardigheden te delen met de hele staf. Het is duidelijk dat respect voor de autonomie en de professionele deskundigheid van de leraar cruciaal is voor onderwijsvernieuwing en pedagogische excellentie.

Tijdens het seminarie werd ook gesproken over de kansen en valkuilen van evaluatie en beoordeling van de excellentie van leraren. Verschillende pistes zijn hier mogelijk: zorg voor meer vrijheid, meer verantwoordelijkheid, meer loon voor excellente leraren; introduceer systemen van evaluatie en beoordeling die gebruikelijk zijn in de industrie; stimuleer evaluatie door collega's en/of beroepsorganisaties.

Een andere gemeenschappelijke zorg van onderwijs in heel Europa is de nood aan een voldoende aantal goed gekwalificeerde leraren. In dit verband moet er ook aandacht zijn voor het ontwikkelen van beleid dat goede leraren aan boord houdt.

2.2.3 Vanuit het perspectief van de schoolorganisatie

Schoolcultuur en de schoolorganisatie zijn krachtige stimulansen voor excellentie en het verhogen van de kwaliteit in het onderwijs. Er is dus nood aan sociaal inclusieve scholen en sterke voorzieningen van opvang en onderwijs voor jonge kinderen, evenals aan banden tussen families en scholen, die ouders betrekken bij het leren van hun kinderen. Scholen moeten werken aan een klimaat dat gekenmerkt wordt door ambitieuze verwachtingen, de bereidheid om moeite te doen. Maar goede scholen zijn tegelijk ook ondersteunende scholen met een goed uitgewerkte begeleiding en coaching voor leerlingen die dreigen achterop te raken. Een pedagogie van excellentie wordt gekenmerkt door een focus op de lerende en op leren, taakgerichtheid, diversiteit in alle dimensies van het schoolklimaat, adequate

evaluatieprocedures. Een goed schoolklimaat streeft naar een evenwicht tussen het verwerven van zinvolle en relevante kennis en het inspelen op de belangstelling van de lerenden en de verbreding van hun horizon.

Excellentie heeft nood aan modellen van verantwoording van scholen. Scholen met een hoge mate van zelf-verantwoording, gebaseerd op duidelijke pedagogische en humanistische doelstellingen, op goed gedefinieerde kwaliteitsindicatoren, op voortdurend debat tussen collega's en op reflectie bieden de beste professionele omgeving om te leiden tot hogere professionele normen voor leraren en hogere leernormen voor de lerenden.

2.3 Innovatieprocessen opnieuw gedefinieerd door scholen en professionele gemeenschappen. De veerkracht van het onderwijssysteem in een nieuw perspectief.

Onderwijsvernieuwing is uitzonderlijk efficiënt gebleken wanneer ze bottom-up georiënteerd is. Scholen bevinden zich in het centrum van het innovatieproces en moeten hun eigen ambities bepalen, gedeeld door schoolbesturen en -leiders, door de schoolteams en leraren, door de leerlingen, ouders en de gemeenschap rond de school. Innovatieplatforms op macroniveau bieden ondersteuning met kennis, expertise en netwerk, maar kunnen de rol van de school niet overnemen. Op het macro beleidsniveau moet er eensgezindheid komen in zake ambities, doelstellingen en maatregelen. Een gemeenschappelijk begrip is tevens nodig op het vlak van benchmarks en van principes van monitoring. Uitwisseling van ervaringen tussen collega's is het meest effectief.

2.4 Conclusies

Excellentie moet gezien worden vanuit een holistische en geïntegreerde opvatting over leren, ontwikkeling en onderwijs. Excellentie moet rekening houden met een breed scala aan talenten, met de kwaliteit van het onderwijsproces, met het engagement van de lerenden en van de leraren.

Excellentie is complementair met gelijke kansen en inclusie.

Teneinde excellentie te bereiken, zijn er kritische condities vanuit drie perspectieven:

- het competentieniveau van de lerende en zijn houding ten opzichte van leren en ontwikkelen: motivatie, soft skills, het aanleren van vaardigheden en zelfmanagement zijn cruciaal.
- het perspectief van de leraar: hij moet sterk zijn vanuit een pedagogisch-didactisch oogpunt en een expert in zijn / haar onderwerp
- het perspectief van de school: scholen moeten ondersteunend en uitdagend zijn voor leraren en lerenden, het schoolklimaat moet streven naar ambitieuze leerresultaten.